

Aleksander Nevski pühakulugu¹

Enn Ernits

Eesti Maaülikooli veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituudi
emeriitdotsent
Enn.Ernits@emu.ee

Teesid: Kirjutises antakse sissevaade keskaegse Novgorodi ja Vladimiri suurvürsti Aleksander Nevski pühakulukku, sisuks ta elulugu ja sündmused Novgorodi vürstiriigi piirialadel. Osa teadlaste väitel on pühakuloos kirjeldatud Neeva lahing (1240) ja Jäälahing (1242) otsustava tähtsusega Venemaa ajaloos, teiste arvates on need vaid kohalikud kokkupõrked. Siinkirjutaja nõustub viimati mainitud seisukohaga ja nendib, et Aleksander Nevski pühakulugu on Venemaa poliitilises ja kirikuajaloos väga oluline usuteos, mille eesmärgiks oli sangari tegude ületähtsustamisega luua ideaalvalitseja kuju ja see kanoniseerida ning nõnda tugevdada vene riiklust ja venelaste rahvuslikku identiteeti.

Märksõnad: ajalugu, isurid, keskaeg, pühakulood, usundilugu, Venemaa, vadjalased, õigeusk

Venemaal tekkis kirjasõna Bütsantsist omandatud ristiusu mõjul. Selle algusperioodi 10.–17. sajandini nimetatakse vanavene kirjanduseks, mille lahutamatuks koostisosaks on pühakute elulood. Tähelepanuväärsete hagiograafiliste teoste hulka kuulub Novgorodi ja Vladimiri suurvürsti Aleksander Nevski (u 220–1263) elulugu (vt lisa 1 artikli järel). See pakub huvi nii kirjandus-, aja- kui ka usundiloolastele. Tavalugejale võiks ta vähemalt kohati olla lausa põnev, sest teoses kajastuvad Eesti ja selle lähialade, eriti Ingerimaa minevikusündmused. Huvipakkuv oleks teada saada, kuidas haakub Aleksandri pühakuloos sisalduv aines tegeliku ajaloo, samuti teave toonasest ideoloogiast.

Lühidalt eluloost

Aleksander Nevski (joonis 1) elas ja tegutses 13. sajandil Venemaa killustatuse perioodil. Sellele eelnenud sajanditel oli Kiievi vürstiriigi lagunemisel tekkinud 13 vürstiriiki ja feodaalset vabariiki, sh Kiievi, Novgorodi, Pihkva,

Perejaslavi-Zalesski, Vladimir-Suzdali, Galiitsia-Volõõnia, Rjazani jt vürstiriigid. Aleksander Nevski sündis kas 1220. või vähem tõenäoliselt 1221. aastal Perejaslav-Zalesskis Kiievi suurvürsti Juri Dolgoruki pojapoja, Perejaslavi vürsti Jaroslavi (1190/1–1246) ja Rjazani vürsti tütre Feodossia teise pojana (Krivošeev & Sokolov 2009: 5–6). Perejaslav-Zalesski vürstiriik paiknes Volga ja selle lisajõe Okaa vahemikus soome-ugri rahvaste (mordvalaste, merjalaste ja muromlaste) asualal.² Kaheksa-aastaselt siirdus Aleksander koos isa ja venna Fjodoriga (1219–1233) elama Novgorodi. Isa pidi peatselt linnast lahkuma, jättes oma alaealised pojad eestkoste all sinna valitsema.

Joonis 1. Aleksander Nevski akadeemilises stiilis maalitud ikoonil. Peterburi, 1861. Ivanovo oblastis asuva Riikliku Palehhi muuseumi kogust (http://www.varvar.ru/arhiv/gallery/ikona/aleksandr_nevskiy/aleksandr_nevskiy5.html – 20.02.2019).

1238. aastal sai isa Vladimir suurvürstiks ning poeg Aleksander Novgorodi vürstiks. Järgmisel aastal abiellus viimane Toropetsis Polotski vürsti tütre Aleksandraga. Pulmapidu jätkus veel Novgorodiski, kus 1240. aastal sündis esikpoeg Vassili (1240–1271). Aastatel 1249–1250 sai Aleksander Nevski mongolitelt õiguse valitseda Kiievi ja Novgorodi riiki, kuid mitte Vladimiri-Suzdali vürstiriiki. Seal pandi valitsema hoopis ta noorem vend Andrei (?–1264).

1251. aastal jäi Aleksander Nevski tõsiselt mingisse tõppe. Samal aastal suri ta abikaasa, järgmisel aastal abiellus Aleksander Nevski Rjazani vürstitari Darjaga. Sellest abielust sündis neil üks tütar ja kolm poega, teiste hulgas Dmitri (1253–1294), kellest hiljem sai Perejaslavi, Novgorodi ja Vladimiri suurvürst, ning Daniil (1261–1303), kellest tuli Moskva vürst ja kes oli ühtlasi Moskva suurvürstide dünastia alusepanija. 1252. aastal õnnestus Nevskil kaubelda mongolitelt välja Vladimiri suurvürsti tiitel. Sel puhul korraldas metropoliit Kirill III talle Vladimiris piduliku vastuvõtu. Nimetatud linn saigi nüüd Aleksandri peamiseks asupaigaks. Poeg Vassili määrati Novgorodi vürstiriigi asevalitsejaks, kuid ta sattus 1258. aastal mongolite plaanitsetud rahvaloenduse vastases mässus osavõtu tõttu ebasoosingusse. Seejärel määrati Novgorodimaa asevalitsejaks alaealine Dmitri. Ühe Kuldhordi-reisi ajal Aleksander Nevski haigestus raskesti ning suri 14. novembril 1263 kõigest 43-aastasena Volga-äärses Gorodetsi linnas. Peatselt toodi ta surnukeha Vladimirisse ja maeti Issanda Sünni kloostri peakirikusse. Sel puhul pidas piduliku hauakõne metropoliit Kirill III. Väidetavasti toimus toona esimene ime, mis pani aluse ta pärastpoolsele kanoniseerimisele.

Pühakuloost

Pühakuelulugu ehk lühemalt pühakulugu (vanavene keeles *жизнь* rõhuga viimasel silbil) on religioosne kirjandusteos, mis ülistab pühaku inimlikke omadusi ja kriipsutab alla ta seotust jumaliku väega. Pühakuloo eeltingimuseks on isiku kanoniseerimine ehk pühakuks kuulutamine kiriku poolt. Asjaomase žanri kindlaks jooneks on, et tegelane peab olema ennastsalgav kiriku kuulsuse eest võitleja. Tavaliselt said pühakulugude tegelasteks reaalselt elanud inimesed: eelkõige vaimulikud, nende hulgas mungad, piiskopid, kloostriülemad, usukannatajad jt, ent mõnikord ka valitsejad. Vanavene kirjanduses leidub nii tõlgitud kui ka originaalseid pühakulugusid. Esimesed, mida oli arvuliselt rohkem, pärinevad peamiselt Bütsantsist, harvem Bulgaariast või Serbiast (Tvorogov 1996: 68–69; Begunov 1995: 166).

Aleksandri pühakulugu on koostatud 1280. aastatel (1282–1283 kirjandusloolase Juri Begunovi järgi) tõenäoliselt Vladimiri linnas Issanda Sünni kloost-

ris, kuhu ta esialgu oli maetud ja kus 14. sajandi lõpul hakati teda pühakuna austama. Pühakuloo autoriks peetakse nime poolest teadmata raamatukirjutajat (*книжникъ*), kes teksti järgi otsustades pidi vürsti isiklikult tundma (Tvorogov 1996: 56–57; Begunov 1995: 55), ent see pole sugugi kindel, sest pealtnägija rolli nimetamine võis olla ka pelgalt kirjanduslik võte. Arvatakse, et tegu oli mõne Galiitsia-Volõõnia vürstiriigist pärinenud mungaga, kes oli asunud Vladimirisse samaaegselt metropoliit Kirill III-ga (Kuskov 1982: 135). Teisalt polevat aga üldse tõendeid, et vürst Daniili teenistuses tegutsenud Kirill ja metropoliit Kirill III oleksid üks ja sama isik (Isoaho 2006: 103 jj).

Aleksander Nevski loost on tallel paarkümmend 14.–19. sajandil käibinud redaktsiooni (vt Ohotnikova 1987). Neist viimane pärineb kas 19. sajandi algusest või sellele eelnenud aastasaja lõpust. Ühtekokku on säilinud ligikaudu 500 käsikirjateksti. Teos on avaldanud olulist mõju hilisemate vürsti- ja sõjameeste elulugude koostamisele, eriti mongolite üle Kulikovo lahingus võidu saavutanud Moskva ja Vladimiri suurvürsti Dmitri Donskoi (1350–1389) omale (Tvorogov 1996: 12, 39, 58; Begunov 1995: 168, 170).

Aleksandri eluloo autoril on olnud silmapaistvaid eeskujusid varasemast originaal- ja tõlkekirjandusest. Nimelt on pühakuloo kirjutamisel kasutanud Piiblit, Flavius Josephuse “Juuda sõja ajalugu”, “Kronograafist Aleksandriat”, kreeka päritolu “Digenese vägitegu”, Galiitsia leetopissi jt teoseid. “Kronograafiline Aleksandria” on hellenistlik 2.–3. sajandi seiklusjutt, mis kõneleb Makedoonia Aleksandrist (356–323 eKr). Lugu tõlgiti hiljemalt 13. sajandi keskpaiku vanavene keelde. Selles on palju legendilaadset, fantastilist ja väljamõeldut. “Digenese vägitegu” sisaldab 10. sajandi pärimusi Bütsantsi vägilasest Basileiosest, hüüdnimega Digenes Akrites. Lugu tõlgiti vanavene keelde tõenäoliselt juba 12. sajandil, kuid on säilinud tänaseni üksnes 17.–19. sajandi ümberkirjutistena (Isoaho 2006: 19 jj; Tvorogov 1996: 12, 39, 58).

Uurijad võrdlevad Aleksander Nevski pühakulugu ka Novgorodi kroonikatega. Vanimaks säilinud käsikirjaks peetakse Novgorodi I leetopissi vanemat redaktsiooni, nn sinodi ümberkirjutist, mis pärineb uurijate väitel 13.–14. sajandist (Tvorogov 1996: 105). See sisaldab sündmuste kaupa Novgorodi riigi ajalugu 11. sajandi algusest kuni 14. sajandi keskpaigani, sealhulgas Aleksandri elu ja tegemisi. Ent Aleksander Nevski pühakulugu on lisatud alles Novgorodi esimese kroonika uuemasse redaktsiooni, millest on säilinud ümberkirjutisi alates 15. sajandi keskpaigast.

Aleksandri pühakulugu algab vanavene kirjasõnas üsna traditsioonilise võttega, nimelt autori enesepisendamisega: “mina, armetu ja rohkesti pattu teinu ning kasina aruga, üritan kirja panna...” Pühakulugude puhul kujunes tavapäraseks selline ülesehitus, milles kirjeldati järjepannu peategelase 1) harrast lapsepõlve, 2) kangelastegusid ja nendega kaasnevaimesid ning

3) surma ja surmajärgseid imesid. Sellist struktuuri on üldiselt järgitud ka Aleksandri pühakuloos, ent see ei alga siiski lapsepõlve kirjeldamisega, vaid piirdub harraste vanemate mainimisega. Seejärel asutakse peategelase välimuse, vapruste ja tarkuse ülistamisele, kusjuures teda võrreldakse ülivõrdes piiblist ja mujalt laenatud tegelastega (vt ka Selart 2015: 303).

Autor ei käsitlenud kogu Aleksander Nevski elu, vaid keskendus teatud seikadele, pühakuloo seisukohalt olulistele sündmustele, nagu Neeva lahing, sakslaste väljaajamine Pihkvast, Jäälahing, sõjakäik Leedu alale ning diplomaatilised suhted Kuldhordi ja Vatikaniga. Valitsejast loodi ideaalse kangelase kuju, kes toimis vaprana väejuhina, targa poliitikuna ja osava diplomaadina. Nevski pühakuloos pole ühtki daatumit. Juri Begunov rõhutas, et vanavene teosed ülistasid kangelasi heade kristlaste, võimsate imetegijate ja vagameestena, kusjuures nende tegevust kujutati nende usu ja jumala soosingu võtmes (Begunov 1995: 166). Aleksander Nevskit pole pühakuloos üritatudki näidata reaalse inimesena, vaid temast on konstrueeritud hea kristlane, pühak ja vagamees, kes usub Kristusesse ja seetõttu võidab kõik Venemaa vaenlased. Ta pole üksnes Vene alade läänepiiri kaitsja, vaid ka esivanemate võimu kaitsja Novgorodis ja Pihkvas. Siinpuhul kujutatakse ideaali, nimelt ideaalsete omadustega koondportreed. Peale kristlike joonte on Aleksandrit pandud iseloomustama neli antiikkangelasele omast ideaalse iseloomu joont: mehisus, õiglus, tagasihoidlikkus ja tarkus. Öeldust johtuvalt on ka kõik vürsti teod ideaalsed, mistõttu on Aleksander Nevski pühakukujus jäänud alles väga vähe tõelist. Nimetatud pühakulugu saab seletada ainult sümbolite kaudu; see pole vürsti biograafia, vaid idealiseeritud kujutelm kehaliselt ja vaimselt ideaalsest vürstist (Isoaho 2006: 48, 52, 88).

Aleksander Nevski pühakulugu on ülivõrdes kirjutatud pateetiline teos, mis ülistab toonastele kaanonitele toetudes oma kangelast, kuid sisaldab ajalooliste faktide mainimisel palju ebatäpsusi (Tvorogov 1996: 56–58). Näiteks väidetakse pühakuloos, et Neeva lahingut juhtis Rootsi kuningas, kellele Aleksander lõi odaga näkku, ent tegelikult ei osalenud sõjakäigus kuningas ise, vaid pigem üks jarlidest, kõige tõenäolisemalt kuninga väimees Birger (1200/1210–1266). Ebatäpsuse põhjuseks nimetatakse enamasti oletust, et Birger pääses ehk minema, mistõttu tema tegelik tiitel jäi võitjatele teadmata, ent Aleksei Pautkin on pidanud usutavamaks, et väejuhi kirjandusliku ülendamisega kuningaks taotleti Aleksandri prestiiži tõstmist (Pautkin 2008: 98). Teoses on järjekindlalt üritatud suurendada ka Aleksandri rahvusvahelist tähtsust, näidates, kuidas teda imetleb Batu-khaan ja üks Lääne kuulsaid riigimehi, kuidas teda kardavad nii leedulased kui ka mongolid. Kirjanduslike võtetena on teoses peale liialduste ja võrdluste kasutatud retoorilisi küsimusi, sõjalugude poeetikast tuntud püsivormeleid, piiblitcitaate jm, kõike selleks, et ülistada Nevskit kui

võitmatut sõjameest ja Venemaa kaitsjat, asetades ta ajaloosündmuste taustal pühakuloo keskmesse (Kontšakova 2013: 256).

Lahingutest

Kahtlemata oli Aleksander Nevski võimekas riigimees, sest ta tuli toime poliitilises olukorras, mis oli 13. sajandi teisel ja kolmandal veerandil Põhja-Euraasias ülimalt keeruline ja pingeline. Ühelt poolt puhkesid alatasa mitmesugused sisetülid ja alistatud rahvaste (hämelased, vadjalased, karjalased jt) vastuhakud Novgorodimaal eneses, peale selle püsisid riiud vürstiriikide valitsejate vahel, teisalt aga ähvardasid riiki Leedu, Rootsi, Tartu piiskopkond ja Kuldhord (vt Nicolle 2009: 14–19). Kõik konkureerisid üheaegselt võrastele maadele ja rahvastele ning olid ühtlasi oma rahva ja valduste kaitsjad. Lisatagu siinkohal, et 13. sajandil üritasid oma positsiooni kindlustada nii Kreeka õigeusk kui ka katoliiklus (nn Põhjala ristisõjad). Ainult mongolid olid kõigi usutunnistuste suhtes sallivad ning ei võtnud vaimulikelt asutustelt ja isikutelt makse ega kogunud andamit (Burgan 2007: 81; Karpov 2010: 8). Ent see pole siiski otsustav argument vastandamaks õigeusku ja katoliiklust ning põhjendamaks Aleksander Nevski valikut teha koostööd mongolitega, nagu üritatakse lugejat veenda näiteks Eesti õigeusu kirikupea õnnistusel koostatud pühakulugude kogumikus (Pühakute 2014).

Keskaja valitseja oli samaaegselt ka sõjamees. Aleksandri esimene sõjakäik toimus juba 13–14aastase noorukina 1234. aasta talvel isa väesalgas Tartu piiskopkonna vastu, kusjuures ohvriks langesid peale sakslaste ka kohalikud eestlased, sest Tartu ja Otepää ümbrus rüüstati põhjalikult (vt NPL: 72–73, 105). Aastate pärast järgnesid Aleksandri poolt juhitud Neeva ja Jäälahing, mida enamik vene ajaloolasi hindab murrangulisteks suursündmusteks. Näiteks kirjutab ajaloodoktor Igor Šaskolski, et 1240. aastal Novgorodimaa ja Rootsi vahel toimunud Neeva lahingut (vn *Невская битва*) võib pidada üheks kõige suuremaks lahinguks kogu Venemaa ajaloos (Šaskolski 1995: 15). Seda seisukohta kultiveeritakse viimase ajani (nt Hrustalev 2009). Teisalt on mitme uurija väitel nimetatud lahingute osa Venemaal tunduvalt ületähtsustatud, näiteks Igor Danilevski meelest ei saa 1240. aasta relvakonflikti rootslastega lahinguks õieti nimetadagi (Krivošeev & Sokolov 2009: 72–73).

Siinkohal tasub peatuda Kopenhaageni ülikooli professori John Howard Lindi hinnangul. Ta väitis, et pole õige omistada Neeva jõe lahingule sellist tähtsust, nagu seda traditsiooniliselt tehakse nõukogude ja vene historiograafias (Lind 1995: 44). Sündmuse ebaolulisusest kõneleb seegi tõik, et Neeva lahing ei kajastu üldsegi Rootsi, Soome, Liivimaa ega paavstikuuria ürikutes (Selart

2015: 147). Sõjameeste arv oli ilmselt väike, nt Anatoli Kirpitsnikov pidas langenute arvu põhjal tõenäoliseks, et lahingus osales kummalgi poolel alla tuhande sõjamehe (Kirpitsnikov 1995: 26).

Vene uurijad väidavad enamasti, et Novgorodi I leetopiss on pühakuloost varasem ja kirjutatud Neeva lahinguga samaaegselt. Selles kirjeldatakse lahingut nii osaliste kui ka langenute arvu poolest mastaapse sündmusena:

Aastal 6748 [= 1240]. Saabusid suure sõjaväega rootslased ning muurmanid [= norralased] ja soomlased ja hämelased laevadega hüigelsuurel, tohutul arvul; rootslased oma valitseja ja oma piiskoppidega peatusid Neeval Ižora suudmes, tahtes vallutada Laadogat, lühidalt öeldes ka Novgorodi ja kogu Novgorodimaad [...] ja siin oli suur lahing rootslastega. Ja siin tapeti nende väejuht nimega Spiridon; ent teised väitsid, et siinsamas tapeti ka piiskop; ja neid langes väga suur arv; ja olles pannud kahe laeva peale oma kõige väljapaistvamad mehed, lasksid need kõigepealt merre, ent ülejäänute jaoks kaevati auk ja heideti neid sinna arvutult; aga palju teisi oli haavatud; ja sel ööl, ootamata esmaspäeva valgust, lahkusid nad häbiga. Novgorodlastest langesid siin ainult Kostjantin Lugotinitš, Gjurjata Pineštšinitš, Namest, Drotšilo, parkal Nezdōlo poeg – ühtekokku 20 sõjameest laadogalaste hulgast või isegi vähem, jumal seda teab. Ent vürst Aleksander koos novgorodlaste ja laadogalastega saabus tervena omade juurde, kaitstud jumalast ja püha Sofia poolt ning kõigi pühakute palvete varal (NPL: 77, 109–110).

John Howard Lind leidis, et algupärane kronoloogiline tekst sisaldub hoopis Pihkva kroonikais (Lind 1995: 46). Nii kirjutas lühidalt Pihkva I leetopiss:

Svealased [= rootslased] saabusid Neeva jõe äärde ja vürst Aleksander võitis neid maikuu 15. päeval [!].

Mõneti sisurikkam on teiste Pihkva leetopisside teave:

Svealased saabusid Neeva äärde ja Aleksander Jaroslavitš koos novgorodlastega võitis neid 15. juulil. Ja novgorodlastest langesid Konstantin Lukinitš, Guriata Pineškinitš, Namest Drotšila, ühtekokku 20, aga sakslased [= rootslased] pandi kahte auku, ent lugupeetud mehi vedas kaks laeva, ning hommikul põgenesid nad.

Muuseas võib näha, et mainitud kroonikaredaktsioonides on langenute nimede kirjutamisel vaid väiksemaid lahkuminekuid, ent nimekiri erineb täielikult pühakuloo omast.

John Howard Lind leidis Novgorodi kroonikate ja pühakuloo võrdlemisel tolle perioodi ajaloosündmustega, et Novgorodi I leetopissi on Neeva lahingu

kirjeldus lisatud mitte Aleksander Nevski eluajal, vaid pühakuloo loomisest märksa hiljem (kirjutatud teise käekirjaga), ligikaudu aastate 1320–1330 paiku. Seda toetavad taani uurija meelest mitu seika: a) ükski Rootsi piiskop ei surnud enne 1240. aastat; b) väejuhi mainimine toonase Novgorodi piiskopi nimega (vrd Adamson 2013: 71); c) rootslaste ühine sõjakäik koos norralastega, mis oluks ebakindla poliitilise olukorra tõttu 13. sajandil võimatu. Sellest järeldatakse, et käsitletav lahing pole tegelikult olnud Venemaa ajaloos otsustava tähtsusega või isegi kolossaalne sündmus, mis lõpetas Rootsi edasised katsed tungida Venemaale, nagu väidavad tavaliselt vene ajaloolased, vaid tegu on ühega paljudest kohalikest lahingutest, mis jätkusid Ingerimaal kuni 1322. aasta rahulepinguni, mis sõlmiti Neeva lätetele äsja rajatud Pähkinäsaari kindluses. Lisanime Nevski sai suurvürst alles 16. sajandi esimesel poolel. Võib nõustuda ajaloolase Anti Selarti konstateeringuga, et Neeva lahing on leidnud aset, kuid kõik muu jääb hämarusehõlma (Selart 2015: 152).

Neeva lahinguga seoses pakuvad huvi pühakuloo andmed hõimurahva isurite kohta ajaloolisel Ingerimaal. Isurite maa asetses Neeva lisajõe Ižora jõe ümbruses. Sealne rahvas oli nii- või naamoodi saanud Aleksander Nevski liitlaseks. Pühakuloos tehakse juttu ristiusku astunud maavanemast või rannakaitse juhust, tänu kellele õnnestus novgorodlastel tungida rootslastele märkamatu kalle ja neid võita (Krivošeev & Sokolov 2009: 84). Isuri vanemaga seostuva kirjakoha pühakuloost on esmakordselt eesti keelde tõlkinud folklorist Ergo-Hart Västriku (2007: 35).

Pühakuloos esineva nimekuju *Пелгусиу* põhjal saab rekonstrueerida toonase nimeks *Pelkoinen* (joonis 2). See on kahtlemata isuri nimi, mis tuleneb tegusõnast *pelätä* : *pelkään* 'peljata, karta'. Eri allikates on nimi mõneti varieeruv (ka *Пелгуй*, *Пелгуйи* ja *Беглусич*). *Pelkoi* puhul on tegu meelitusliitega *-oi*.

Nimekuju *Beglusitš* lõpp viitab kuuluvusele Pelkoinenide suguvõssa. Pühakuloos on kõik nimekujud vähemal või suuremal määral muudetud venepärasteks. Asjaomaseid nimeteisendeid vanavene keelde laenatuna võib kohanimedele *Neeva* ja *Ižora* kõrval pidada ehk isuri keele esimesteks kirjapanekuteks.³

Joonis 2. *Pelkoi* palvetamas. Pilt leetopissikogust, 1560–1570 (<http://www.blog.tvorus.com/kommunar.html> – 20.02.2019).

Juri Begunov (1984: 78, 84) oletas, et *Pelkoisin* võis Vladimir-Suzdali vürstiriigis saada oma teenete eest tasuks maatüki, millest andvat tunnistust asulanimi Pelgussovo Ivanovo oblastis, kunagise Vladimiri-Suzdali vürstiriigi piirides, Šuja linnast veerandsada kilomeetrit põhja pool. Keskaja revisjoni-ürikutele toetudes arvatakse, et osa hõimlasi jäi elama Isurimaale, osa aga rändas 14. sajandil Karjala kannase kaudu Soome, kus olevat andnud alguse Pelkonenide suguvõsale. Tegelikult ei saa seda oletust lisaallikate puudumisel toetada ega ümber lükata. *Pelk*-tüvelist isikunime võisid kanda teisedki läänemeresoomlased.

Ingerimaa traagikaga seonduvalt tuleb mainida Koporje (vadja *Kabrio*) kindlust, mis paikneb Isuri kõrgustikul 12 km kaugusel Soome lahest Koporka jõe äärsel künkal. Novgorodi leetopissi järgi rajasid seal esialgu puitkindluse saksa ordurüütlid 1240. aastal. Teisalt leidub kirjanduses ebakindlam vihje, et esimese kindluse olevat juba kolm aastat varem püstitanud venelased. Rajatis paiknes idavadjalaste asualal, võimalik, et nende hõimukeskuses (Južakova 2014: 10–11). Aleksander Nevski korraldas 1241. aastal Koporjesse sõjakäigu, mille käigus põletati sakslaste kindlus maha. Pühakuloos mainitakse seda sündmust, kuid üsna ähmaselt. Selgema pildi saab leetopissist:

Samal aastal läks vürst Aleksander sakslaste kallale Koporje linnusesse koos novgorodlaste, laadogalaste, karjalaste ja isuritega ning vallutas linna; sakslased viis ta Novgorodi, osa laskis vabadusse, kuid reeturitest vadjalased ja tšuudid poos üles (NPL: 208).

Tekstilõik näitab, et karjalased ja isurid olid allutatud Novgorodile ning nad pidid osalema vürsti sõjakäikudel. Tšuudide all mõeldi siinkohal ehk ristiriütlite teenistuses olnud eestlasi. Osaliselt võivad kõne alla tulla ka lääne pool (Kattila alal jm), nn tšuudi pogostides, elanud vadjalased. Koporje (vadja *Kabrio*) ümbruse vadjalased, sh ülikud, olid sakslaste juures rakendust leidnud ja nende poole üle läinud. Koostöö sakslastega räägib opositsioonist Novgorodi või Aleksandri vastu (Selart 2015: 156). Muide, Koporje lähedal paiknevates külades (Mahu, Iivanaisi jt) elanud vadjalased häabusid lõplikult alles 20. sajandi algupoolel.

Novgorodlased ehitasid Koporjes peagi uue puitkindluse. See sai tähtsaks tugipunktiks sakslaste, rootslaste, vadjalaste jt vastu sõdimisel. Näiteks 1256. aastal korraldas Aleksander Nevski Koporjest sõjaretke üle Soome lahe jää hämelaste vastu (NPL: 211). Tänapäevani säilinud, paraku varemtes oleva kivikindluse (joonis 3) rajas Aleksander Nevski poeg Dmitri 1280. aastal (Južakova 2014: 17).

Ka Jäälahingu (vn *Ледовое побоище*) kirjeldus nii pühakuloos kui ka Novgorodi leetopissis sisaldab liialdusi ja ebatäpsusi; vene ajaloolased on sündmust

Joonis 3. Koporje kindluse varemed. Enn Ernitsa foto 2001.

kahtlemata ületähtsustanud (vt Krivošeev & Sokolov 2009: 93; Kontšakova 2013: 253 jj). Näiteks olevat Novgorodi kroonika andmeil Peipsi jääl langenud 400 ja võetud vangi 50 rüütlit, ent tegelikult olevat ordumeestest saanud surma vaid kaks tosinat (Sergejev & Vseviov 2002: 266; vrd ka Adamson 2013: 114 jj). Sadadesse küündivat tapetute arvu ei saanud kuidagi olla, sest uurijate väitel teeninud kogu Mõõgavendade ordu toona hinnanguliselt vaid 110–180 rüütlit.

Jäälahingu üksikasjadega tutvumiseks võiks huviline lugeda eesti keelde tõlgitud David Nicolle'i (2009) ja eesti ajaloolase Andres Adamsoni (2013) sisukaid teoseid. Esimene neist teeb oma raamatus John Howard Lindiga analoogilise järelduse, et Aleksandri võit Neeva jõe ääres ja Peipsi järve jääl on vaid kohaliku tähtsusega sündmused. Tema arvates võis Aleksandri ülistamine hilisemate kroonikute poolt olla osaliselt tingitud soovist juhtida tähelepanu kõrvale piinlikult tihedatelt suhetelt mongoli vallutajatega, osaliselt aga Moskva vürstiriigi valitsejate püüdest tõsta Aleksandri kanoniseerimisega ühise algupäraga dünastia mainet (Nicolle 2009: 83, 85V). Andres Adamson väitis õigusega, et Jäälahingu teema on alati olnud “teravalt ideologiseeritud ja mütologiseeritud”, sest ühelt poolt on tegu Venemaa ajaloo võtmefiguuriga, nimelt Moskva suurvürsti- ja tsaaridünastia esiisa ning ülevenemaalise pühakuga, teisalt on lahingule kui valitud sündmusele rajatud venelaste rahvustunne ja ajalooteadvus; sellegipoolest ei tohiks Jäälahingut pidada tühiseks sündmuseks, nagu seda on mitmed uurijad hakanud pidama (Adamson 2013: 7, 11). Anti Selart on vaadelnud Jäälahingut kohaliku, Liivimaa ja Pihkva vürstiriigi vahelise võimuvõitluse taustal ning tema väitel ei osuta see Rooma paavsti poolt

suunatud tegevusele, mille eesmärgiks oleks Vene kiriku ja alade allutamine; teisalt aga ei saa alahinnata Liivimaa katseid saavutada kontrolli Vadjamaa ja Pihkva üle (Selart 2015: 163, 169).

Soome uurija Mari Isoaho tõestas veenvalt, et Aleksandrist on tehtud ideaalse – targa, vahva ja püha – sõjamehe ja jumalasoosiku kuju, kellesse on koondatud noppeid Digenes Akritese, Makedoonia Aleksandri, Taaveti ja Saalomoni tegusid käsitlevatest teostest, mistõttu pühakuloo põhjal ei saa lahingute käiku rekonstrueerida. Viimase kolme tegelase populaarsust keskajal tunnistavad ka reljeefid ühel Vladimiri kiriku seinal. Peale selle on kasutatud ka varasemaid vanavene lugusid. Nii näiteks on Jäälahingu kirjeldus konstrueeritud 11. sajandil toimunud Jaroslav Targa (978?–1054) ja Svjatopolk I (980?–1019) vahelise lahingu kirjelduse põhjal. Ühisjooni on ka Lääne-Euroopa ristsõdijate legendidega (Isoaho 2006: 41 jj, 63, 64, 138).

Pühakuloos on pikalt, kuid suhteliselt neutraalselt kirjeldatud Aleksandri pragmaatilisi suhteid Džutši ulussiga, hilisema nimega Kuldhord, mille pealinn Sarai asus Volga kaldal. Kuldhord oli üks neljast mongoli khaaniriigist. Korduvate Kuldhordi-reiside käigus näitas suurvürst üles lõpmata truudust sealse valitseja vastu ja sai peamiseks vastutasuks võimutäiust. Aleksander sõitis Kuldhordi kuuel korral ja viibis seal ühtekokku 4,5 aastat (Seleznev 2013: 240). Stepielanikena ei tahtnud mongolid tungida Venemaa loodeosa metsadesse ning sõdalaste toetusel tegutsevad baskakid⁴ ehk maksuametnikud kogusid sealt üksnes andamit. Kuldhord lisas Venemaale ühelt poolt julmust ja vägivalda, teisalt aga elavdas tunduvalt kaubandust (Burgan 2007: 80–82; vt ka Sergejev & Vseviiov 2002: 256–257).

Pühakuloost Venemaa ideoloogia kontekstis

Venemaa ideoloogia on sajandeid püsinud kolmel vaalal: keiser, usk ja isamaa, või siis pikemalt öeldes Mihkel Aitsami (1905) luulesõnadega: “Keiser, usk ja isamaa / need kutsuvad sind võitlema / siis astugem ette rõõmuga / hurraa, hurraa, hurraa!” Nende märksõnade olulisus kajastub ilmekalt juba 13. sajandil. Vaadeldagu nüüd neid omavahel tihedasti seotud mõisteid Aleksander Nevski pühakuloo kontekstis.

Valitseja ja alamate suhe on Venemaal ja Läänes olnud erinev. See oli tingitud Bütsantsi riikliku ideoloogia mõjust. Siinkirjutaja toetub siinkohal Vladimir Sergejevi ja David Vseviovi väidetele, mille kohaselt olemasoleva (st maise) ja ideaalse (taevase) korra paratamatu vastuolu usuti lahenevat keiserliku võimu kaudu. Aleksander Nevski pühakuloos lähtuti prohvet Jeesaja ütlusest “Nõnda ütleb Issand: “Vürstid ma panen ametisse, sest nad on

pühad, ning ma juhin neid.”” Nii tagas õigeuskliku valitseja võimu all olemine alamatele surmajärgse pääsemise. Läänes valitses teine arusaam. Seal sai just üksikisiku edukast majandustegevusest väljavalituse ja ka hilisema pääsemise tagatis. Selline mõttelaad suurendas inimeste majandusaktiivsust ja viis lõpuks kodanikuühiskonna tekkimisele, ent Venemaal omaks võetud ideoloogia löi head eeldused autokraatia kujunemiseks. Õigeusklik inimene (tõsi, mitte üksi, vaid pigem kollektiivselt) ei püüelnud niivõrd majandusliku edu kui hea tsaari lootuses poliitilise pääsemise poole (Sergejev & Vseviiov 2002: 17–18, 99). See väljendub korduvalt ka Aleksander Nevski pühakuloos. Novgorodi suurvürsti usinust mongolite rüüsteretke järgsete tagajärgede likvideerimisel kommenteerib pühakuloo autor järgmiselt:

Sellistele [valitsejatele] jagab Jumal elu ajal oma armu, sest Jumal ei taha head käekäiku mitte inglitele, vaid inimestele, kellele ta nii heldelt jagab kõike, õpetab ja ilmutab maailmas oma armu.

Heade lootuste nurjumine ilmneb Nevski surmajärgse perioodi kirjelduses:

Metropoliit Kirill ütles sellepeale:

“Mu lapsed, saage aru, et Suzdalimaa päike on nüüd looja läinud! Enam ei leidu Suzdalimaal ainustki temaväärset vürsti!” Preestrid ja diakonid, mungad, kerjused ja rikkad – kõik inimesed laususid: “Me saame otsa!”

Maise ja taevase ühtsust väljendati ka selles, et kogu valitseja maapealne tegevus, nii sõjaline kui ka riiklik, seostati nende tõsiusklikkusega ja jumala erilise soosinguga. Näiteks Aleksander Nevskit kirjeldatakse sügavalt uskliku inimesena, kes käis Neeva lahingu eel Novgorodi peakirikus palvetamas ja hiilgas piiblitundmisega.

Venemaa valitsejad ja nende sõjalised tegevused olid Aleksander Nevski päevil Kiievi suurvürsti Vladimiri poegade, märterpühakute Borissi ja Glebi kaitse all. Need olid Venemaa esimesed pühakud ja sõjalised patroonid, kes kanoniseeriti juba 11. sajandil. Sellega seoses esitatakse pühakuloos lugu eespool käsitletud Isurimaa vanemast Pelkoinenist, kellele ilmutas end oluline nägemus, milles pühakud otsustasid Aleksandrit lahingus toetada.

Pühakuloos rõhutati jumalikku soosingut veel selles, et Issanda ingel tappis nii Neeva kui ka Jäälahingus arvutult vaenlasi. Need olid kaks imet, kuid imede juhtumine on üks pühakuks kuulutamise tingimusi. Neeva lahingu kirjeldamisel esitatakse pühakuloos võrdluseks analoogiline kirjeldus piiblist.

Niisiis riikliku ideoloogia komponendid, nagu tugev valitseja, raudne usk (eriti kogu ilmaliku tegevuse usuga “tsementeerimine”) ja kindlat kaitset vajav isamaa avalduvad pühakuloos kõige selgemini lahingute kirjeldustes, ent ka muus tegevuses, nagu näiteks Venemaa rahvale paremate tingimuste välja-kauplemisel mongolitelt. Erinevalt Läänest, kus ilmalik ja kiriklik võim olid

toona sõjajalal, toetasid Venemaal valitseja ja kirik teineteist, osalemata omavahelises poliitilises võitluses (Vsevirov & Sergejev 2002: 18). Seda kajastab ka Aleksander Nevski pühakulugu:

Ta elupäevad rohkenesid suures kuulsuses, sest vürst Aleksander armastas preestreid ja munki ja kerjuseid, liiati austas ta metropoliiti ja piiskoppe ning võttis neid kuulda nagu Kristust ennast.

Lääne kiriku vastu, samuti Lääne abi vastu mongolitega võitlemisel avaldas Aleksander pühakuloo põhjal sügavat põlgust, mis oli teatavasti alguse saanud juba 1054. aasta kirikulõhest. Paavst Innocentius IV kutsus kahel korral teda õigesse usku pöörduma, st tunnustama uniooni katoliiklusega (Adamson 2013: 64). Nagu teada, eelistas vürst Lääne toetusele koostööd Kuldhordiga (vt Vasilik 2014: 20 jj). Seega on Venemaa ja Lääne vastuseis juba igipõline. Sel puhul käsitletakse nõukogude ja vene ning puhuti ka Lääne historiograafias Aleksandrit ettenägeliku riigimehena, mis on Mari Isoaho arvates üks suurimaid müüte (Isoaho 2006: 100–101).

Pühakulugu on ajapikku suurel määral täiendatud ning muudetud selle rõhuasetusi. Aleksander Nevski kanoniseerimine oli pikaajaline protsess, millega kaasnesid korduvad imeteod. Järgmine etapp seostus 14. sajandil Venemaa ajaloos olulise Kulikovo lahinguga (1380), mis puhul kirjeldati kirikuteenri lahingueelset nägemust, kuidas Venemaa esimesed sõjapatroonid ja märterpühakud Boriss ja Gleb ilmunud Vladimiris Aleksandri põrmu juurde, et kutsuda teda appi lahingut alustavale Moskva suurvürstile Dmitri Donskoile. Peatselt järgnes Nevski ülistamine kogu piiskopkonna ulatuses.

Ametlik pühakukskuulutamine toimetati 1547. aastal kirikukogul, mille kutsusid kokku tsaar Ivan Julm ja metropoliit Makarios (Karpov 2010: 14). Kanoniseerimise käigus töötati ümber Aleksandri elulugu. Teda ei kirjeldatud enam üksnes püha vürsti ning oma maa ja usu kaitsjana, vaid lisati jõulisi jooni valitsejast kui märtrist ja õigeusu misjonärist. Imede arv tõsteti kolmelt 14 või isegi 18-ni. Pühakute elulugusid loeti õhtustel jumalateenistustel kogudusele lühidalt ette; nii levis tema elulugu võimendatult rahva hulka (Schenk 2007: 58, 93, 94, 98). Aleksander Nevskit hakati alates 16. sajandi lõpust kujutama ka ikoonidel. Teda tuli maalida suursuguse, headusest kiirgava, laiaõlgse ning lokkis juuste ja võimsa habemega mehena (Karpov 2010: 269).

Tsaar Peeter I, kes pidas Aleksander Nevskit oma eelkäijaks võitluses Rootsi vastu, muutis tema austamise ametlikuks ülevenemaaliseks kultuseks, seda jõuliselt võimendades. Pühakulugu kohandati uue impeeriumi märgisüsteemiga ja monteeriti selle sisse (Schenk 2007: 130). Seoses sellega toodi 1723–1724. aastal pühakusäilmed Vladimiris Venemaa uude pealinna, Neeva lahingu lähedasse Peterburisse, kus nad paigutati 1710. aastal rajatud Aleksander Nevski kloostriisse (vt Smorževskih-Smirnova 2009). Pärast Peeter I surma

asutas ta abikaasa, keisrinna Katariina I Vene impeeriumi ühe kõrgema autasuna Püha Aleksander Nevski ordeni. Nevski nn postuumsest karjäärist võib huviline lugeda Anti Selarti (2000) artiklist ning Mari Isoaho (2006) ja Fritjof Benjamin Schenki (2007) mahukast teosest. Ulatuslikust kultusest annavad muide tunnistust ka Aleksander Nevskile pühitsetud massiivsed õigeuskirikud Tartus, Tallinnas ja mujal (joonis 4).

Joonis 4. Aleksander Nevski katedraal Tallinnas. Enn Ernitsa foto 2005.

Lõpetuseks

Juri Begunov (1995: 168–170) rõhutas, et Aleksander Nevski müüt on kasvanud kokku Venemaa rahvusajalooga, venelaste eneseteadvuse ja enesetunnetusega, väljendades täielikult vene ideed, mis peab demonstreerima ühelt poolt venelaste kõrget moraali, oma rahva, kodu ja isamaa armastust, teisalt aga

sügavat usku Vene riiki, olgu see siis kas Moskva riik või Peeter I rajatud Vene impeerium. Kokkuvõtteks saab nentida, et Aleksander Nevski pühakulugu on Venemaa poliitilises ja kirikuajaloos väga oluline usuteos, mille eesmärgiks oli sangari tegude ületähtsustamisega nn ideaalvalitseja kuju loomine ja kanoniseerimine ning selle abil vene riikluse ja venelaste rahvusliku identiteedi tugevdamine. Ideoloogia põhimõtteid on seni rakendatud juba peaaegu 800 aastat, eriti süvendatult Peeter I valitsusajal ning nõukogude perioodil alates 1930. aastatest. Kuna tegu on ajaloolise isikuga, kajastuvad pühakuloos paratamatult ka ajaloosündmused, ent nende edastamisel pole taotletud täpsust ja objektiivsust, vaid eesmärk on veenda lugejat Aleksandri pühaduses ja tema tegude õilsuses. Tõele on raske ligi pääseda eriti tingimustes, mil fakte püütakse šovinistlikult moonutada, sest paraku napib nõnda kaugest ajajärgust piisavalt vajalikku võrdlusmaterjali.

Kommentaariid

- ¹ Artikli teemal on siinkirjutaja pidanud kaks ettekannet: “Aleksander Nevski pühakulugu Venemaa ideoloogia alustekstina” (Eesti Akadeemilise Usundiloo Seltsi aastakonverentsil Tartus 28. mail 2010) ning ““Katõ ilma veere pääl” pärast muinasaja loojangut. Ettekanne Aleksander Nevski pühakuloo valguses” (Eesti Muinasteadeseltsi aastakoosolekul Lahemaal 4. oktoobril 2014). Autor tänab anonüümseid retsensente rohkete kasulike märkuste ja soovitude eest.
- ² Merjalased ja muromlased on venelastesse sulandunud soome-ugri hõimud vepslaste ja mordvalaste asuala vahel. Merjalased, keda esmakordselt mainitakse 6. sajandil, elasid praeguste linnade Moskva, Kostroma, Jaroslavl ja Vladimiri ümbruses. Üksikud merjakeelsed asulad püsisid 17. sajandini. Osa muromlasi kuulus Muromi-Rjazani vürstiriiki, mille pealinnaks oli Murom. Muromlased hääbusid pärast 10. sajandit.
- ³ Jõe ja rahva nimi *Ižora* on pärast laenamist teinud vanavene keeles läbi olulisi muutusi. Sõna pärineb üsna tõenäoliselt läänemeresoome kujust *Inkere. Viimasest on arenenud *Ingerimaa* ja *ingerlased*; venekeelsest nimest on saanud *tsurid*. *Ingeri* päritolu kohta leidub ka muid seletusi (vt Nissilä 1961).
- ⁴ Siit pärineb vene keele vahendusel ka eesti *paskaak* ‘pätt, sul’ (EES 356).

Kirjandus ja internetiallikad

Adamson, Andres 2013. *Liivimaa kuningriik*. Tallinn: Argo.

Aitsam, Mihkel 1905. Keiser, usk ja isamaa. Pildid tagavaraväeliste elust. Lilleoja, J[uhan] (toim). *Edasi* [1]. *Tööliste jõulualbum* 1905. Tallinn: J. Lilienbach.

Begunov, Juri 1984 = Begunov, I[urii] K. Drevnerusskie istochniki ob izhortse Pelgusii-Filippe, uchastnike Nevskoi bitvy 1240 g. *Drevneishie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovaniia. 1982 god.* Moskva: Nauka, lk 76–85 (http://begunov.spb.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=357 – 9. jaanuar 2019).

Begunov, Juri 1995 = Begunov, I[urii]. K. Zhitie Aleksandra Nevskogo v russkoi literature. Begunov, I[urii] K. & Kirpichnikov, A[natolii] N. (toim). *Kniaz' Aleksandr Nevskii i ego epokha: Issledovaniia i materialy*. Sankt-Peterburg: Dmitrii Bulanin, lk 163–171.

Biblija 1992 = Bibliia. Knigi Sviashchennogo Pisaniia Vetkhogo i Novogo Zaveta. Moskva: Izdanie Moskovskoi Patriarkhii.

Burgan, Michael 2007 = Берган, М. *Империя монголов. Великие империи прошлого*. Перевод с английского А. П. Романова. Москва: Мир книги.

EES 2012 = Metsmägi, Iris & Sedrik, Meeli & Soosaar, Sven-Erik 2012. *Eesti etimoloogia-sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus (<http://www.eki.ee/dict/ety/> – 9. jaanuar 2019).

Hrustalev 2009 = Khrustalev, Denis G. *Severnye krestonostsy: Rus' v bor'be za sfery vliianiia v Vostochnoi Pribaltike XII–XIII vv.* 1. Sankt-Peterburg: Evraziia.

Isoaho, Mari 2006. *The Image of Alexander Nevsky in Medieval Russia: Warrior and Saint*. The Northern Word 21. Leiden, Boston: Brill.

Južakova, Olga 2014 = Iuzhakova, Ol'ga. Kopor'e. *Kamennyi strazh Rusi*. Istoriiia drevnei kreposti. Sankt-Peterburg: Tsentr Sokhraneniia Kul'turnogo Naslediiia.

Karpov, Aleksei 2010 = Karpov, Aleksei. *Velikii kniaz' Aleksandr Nevskii*. Zhizn' zamechatel'nykh liudei. Seriiia biografii. Malaia seriiia 5. Moskva: Molodaia gvardiia.

Kirpitsnikov, Anatoli 1995 = Kirpichnikov, A[natolii]. Nevskaia bitva 1240 goda i ee takticheskie osobennosti. Begunov, I[urii] K. & Kirpichnikov, A[natolii] N. (toim). *Kniaz' Aleksandr Nevskii i ego epokha: Issledovaniia i materialy*. Sankt-Peterburg: Dmitrii Bulanin, lk 24–43.

Kontšakova, Jelizaveta 2013 = Konchakova, Elizaveta. Ledovoe poboishche v otrazhenii agiografii i Pskovsko-Novgorodskoi letopisnoi traditsii. Bessudnova, M. B. (koost ja toim). *Ledovoe poboishche v zerkale epokhi*. Sbornik nauchnykh rabot, posviashchennyi 770-letiiu bitvy na Chudskom ozere. Lipetsk: Lipetskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet, lk 253–258.

Krivošeev, Juri & Sokolov, Roman 2009 = Krivosheev, I[urii] V. & Sokolov, R[oman] A. *Aleksandr Nevskii. Epokha i pamiat'*. Istoricheskie ocherki. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo universiteta.

Kuskov, Vladimir 1982 = Kuskov, V[ladimir] V. *Istoriiia drevnerusskoi literatury*. Izdanie 4e, ispravlennoe i dopolnennoe. Moskva: Vysshiaia shkola.

Lind, John 1995 = Lind, Dzhon Garvard. Nekotorye soobrazheniia o Nevskoi bitve i ee znachenii. Begunov, I[urii] K. & Kirpichnikov, A[natolii] N. (toim). *Kniaz' Aleksandr Nevskii i ego epokha: Issledovaniia i materialy*. Sankt-Peterburg: Dmitrii Bulanin, lk 44–54 (<http://a-nevsky.ru/library/aleksandr-nevskiy-i-ego-epoha8.html> – 9. jaanuar 2019).

Nicolle, David 2009. *Jäälahing 1242*. Tõlkinud Marek Laane. Suured vastasseisud. Tallinn: Koolibri.

Nissilä, Viljo 1961. *Inkeri-nimen etymologioista. Kalevalaseuran vuosikirja 41*. Porvoo, Helsinki: Kalevalaseura, lk 133–139.

NPL 1971 = *Novgorodskaja pervaja letopis' starshego izvoda. Die erste Novgoroder Chronik nach ihrer ältesten Redaktion (Synodalhandschrift) 1016–1333/1352*. Edition des altrussischen Textes und Faksimile der Handschrift im Nachdruck. In deutscher Übersetzung herausgegeben und mit einer Einleitung versehen von Joachim Dietze. Leipzig.

Ohotnikova, Valentina 1987 = Okhotnikova, V. I. *Povest' o zhitii Aleksandra Nevskogo*. Likhachev, D. S. (toim). *Slovar' knizhnikov i knizhnosti drevnei Rusi (XI – pervaja polovina XV v.)*. Leningrad: Nauka, lk 354–363.

Pautkin, Aleksei 2008 = Pautkin, A. A. *Povest' o zhitii Aleksandra Nevskogo*. Demin, Anatolii (toim). *Istoriia drevnerusskoi literatury. Analiticheskoe posobie*. Moskva: Iazyki slavianskikh kul'tur, lk 96–102.

Pühakute 2014 = *Pühakute elulood vürstide Venemaal (10.–16. sajand)*. Tallinn: Püha Issidori Õigeusu Kirjastusselts.

Schenk, Frithjof Benjamin 2007 = Shenk, Frit'of Ben'iamin. *Aleksandr Nevskii v russkoi kul'turnoi pamiatii: Sviatoi, pravitel', natsional'nyi geroi (1263–2000)*. Moskva: Novoe Literaturnoe Obozrenie.

Selart, Anti 2000. Aleksander Nevski. Märkmeid ühe püha suurvürsti postuumse karjääri kohta. *Akadeemia* 1, lk 115–148.

Selart, Anti 2015. *Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450; 29. Leiden, Boston: Brill.

Sergejev, Vladimir & Vseviov, David 2002. *Venemaa – lähedane ja kaugel: Aegade algusest kuni Vassili III-ni*. Tallinn: Valgus.

Smorževskikh-Smirnova, Maria 2009 = Smorzhevskikh-Smirnova, Mariia. Perenesenie moshchei Aleksandra Nevskogo: "Vodnyi put'" v imperskom tseremoniale. *Humaniora: Litterae Russicae. Trudy po russkoi i slavianskoi filologii* 7: Novaia seria. Tartu: Tartuskii universitet, lk 44–59.

Šaskolski, Igor 1995 = Shaskol'skii, Igor' P. Nevskaia bitva 1240 g. v svete dannyykh sovremennoi nauki. Begunov, I[urii] K. & Kirpichnikov, A[natolii] N. (toim). *Kniaz' Aleksandr Nevskii i ego epokha: Issledovaniia i materialy*. Sankt-Peterburg: Dmitrii Bulanin, lk 15–23.

Seleznev, Juri 2013 = Seleznev, Iurii. Kniaz' Aleksandr Iaroslavich (Nevskii) pri dvore Ordynskogo khana. Bessudnova, M. B. (koost ja toim). *Ledovoe poboishche v zerkale epokhi*. Sbornik nauchnykh rabot, posviashchennyi 770-letiiu bitvy na Chudskom ozere. Lipetsk: Lipetskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet, lk 230–240.

Tvorogov, Oleg 1996 = Tvorogov, Oleg V. (toim). *Literatura Drevnei Rusi: Biobibliograficheskii slovar'*. Moskva: Prosveshchenie, Uchebnaia literatura.

Vasilik, Vladimir 2014 = Vasilik, V. V. Lichnost' Sv. Aleksandra Nevskogo v kontekste tsivilizatsionnogo protivostoianiia Rusi i Zapada. Opyt prochtenii ego zhitii. Krivosheev, I[urii] V. & Sokolov, R[oman] A. (toim). *Aleksandr Nevskii i Ledovoe poboishche*. Materialy nauchnoi konferentsii, posveshchennoi 770-letiiu Ledovogo poboishcha. Sankt-Peterburg: Akademiia Issledovaniia Kul'tury, lk 20–37.

Västrik, Ergo-Hart 2007. *Vadjalaste ja isurite usundi kirjeldamine keskajast 20. sajandi esimese pooleni. Alliktekstid, representatsioonid ja tõlgendused*. Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lisa 1

Lugu õigeuskliku suurvürsti Aleksandri elust ja vaprustest¹

Issanda, meie Jeesuse Kristuse, Jumala poja nimel. Mina, armetu ja rohkesti pattu teinu ning kasina aruga, üritan kirja panna Jaroslavi² poja ja Vsevolodi³ pojapoja, püha vürst Aleksandri (joonis 1) eluloo. Olen kuulnud oma esiisadelt ning olin ise kodakondne ja tema elu pealtnägija, sestap olen rõõmus, et saan pajatada tema pühast, auväärsest ja kuulsast eluloost. Ent nagu lausus Mõistukõnede pidaja:⁴ “Tarkus ei lähe kurja hinge, sest ta viibib kõrgematel kohtadel, seisab keset teid, peatub suursuguste inimeste värvate ees.”⁵ Kui- gi olen lihtsa meelega, teen ma püha Jumalaema palve varal ja püha vürst Aleksandri abil siiski algust.

Vürst Aleksander oli sündinud Jumala tahtel armulisest ja inimesi armastavast, ning veelgi enam, alandliku meelega isast suurvürst Jaroslavist ja emast Feodossiast.⁶ Nagu lausus prohvet Jesaja:⁷ “Nõnda ütleb Issand: “Vürste ma panen ametisse, sest nad on pühad, ning ma juhin neid.”⁸ Ja kasvu poolest oli ta teistest inimestest pikem ja ta hääl oli nagu pasun rahva hulgas,⁹ aga tema pale oli nagu Joosepil,¹⁰ kelle Egiptuse valitseja oli pannud enda järel teiseks valitsejaks Egiptuses. Tema jõud oli osa Simsoni¹¹ jõust. Ja Jumal oli talle andnud Saalomoni¹² tarkuse, kuid ta oli vapper nagu Rooma keiser Vespasianus,¹³ kes oli võtnud vangi kogu Juudamaa. Ükskord tulid Joatapata linna¹⁴ piiramise ajal linnaelanikud [müüride tagant] välja ning said jagu ta sõjaväest, ning Vespasianus jäi üksi ja ajas nende väe linna suunas, linnavärvate poole, ning naeris oma družina¹⁵ üle ning lausus etteheiteid tehes: “Te jätsite mind üksi.” Samasugune oli ka too vürst Aleksander: alati võites oli ta ise võitmatu.

Vürst Aleksandri tõttu saabus kohale ka üks võimukandja Lääneriigist¹⁶, üks nende hulgast, kes kutsub end Jumala sulaseks,¹⁷ soovides näha ta imepärast küpsust, nõnda samuti kui muiste käis Seeba kuninganna¹⁸ Saalomoni juures, tahtes kuulda ta tarku jutte. Nõnda ka see Andree-nimeline,¹⁹ käinud vaatamas vürst Aleksandrit, naasis omade juurde ja lausus: “Olen käinud läbi palju maid ja näinud palju rahvaid, kuid ei ole kohanud teist sellist valitsejat valitsejate hulgas ega vürsti vürstide seas.”

Saanud kuulda vürst Aleksandri tohutust vahvusest, mõtles Rooma usku kuningas Kesköömaalt omaette:²⁰ “Lähen ja vallutan Aleksandri maa.” Ta kogus suure sõjaväe ja pani palju laevu sõjamehi täis ning sööstis hoogsalt hiigelsuure väega teele, lõõsates võitlusvaimust. Ja saabus meeletusest joobudes

Joonis 1. Aleksander Nevski portree "Tsaari tiitliraamatust", 1672
(<http://www.a-nevsky.ru/library/aleksandr-nevskiy-zhizn-i-deyaniya46.html>).

Neeva²¹ äärde ning läkitas uhkeks muutudes oma saadikud Novgorodi vürsti Aleksandri juurde jutuga: "Kui sa suudad, siis hakka mulle vastu – ma olen juba siin, et alistada su maa."

Neid sõnu kuuldes lõi Aleksander vihast lõkendama ja läks Püha Sofia kirikusse²² ning, langenud altari ette põlvili, hakkas pisarates paluma: "Ülistamisväärne ja õiglane suur Jumal, võimas, igavene Jumal, kes sa oled loonud taeva ja maa ning asetanud piirid rahvaste vahele, sa käskisid elada võõraid piire ületamata!"²³ Ja meenutanud psalmilaulu, lausus ta: "Mõista, Issand, kohut nende üle, kes solvavad mind ja saa jagu minu vastu võitlejatest, võta relv ja kilp ning tule mulle appi."²⁴ Ja lõpetanud palve, tõusis ta püsti ning tegi ülempiiskopile kummarduse. Seepeale andis ülempiiskop Spiridon²⁵ talle oma õnnistuse ja laskis tal minna. Ent vürst, väljunud kirikust, kuivatas pisarad ja hakkas oma družiinat julgustama, rääkides: „Jumal ei ole mitte väes, vaid tões.

Meenutagem Psalmiloojat,²⁶ kes ütles: “Ühed relvaga, aga teised hobustel, aga me hüüame oma Issandat Jumalat; nad löid vankuma ja langesid, kuid meie jäime püsti ja seisame sirgelt.”²⁷ Nõnda lausunud, läks ta väikese družiinaga nende (= vaenlase) kallale, ootamata ära kogu oma suurt sõjaväge, kuid jäädes lootma Püha Kolmainisuse peale.

Ometi oli kurb kuulata, et ta isa, õilis Jaroslav Suur ei teadnud midagi sellest kallaletungist oma poja, armsa Aleksandri vastu, ei olnud Aleksandril aega läkitada teadet isale, sest vaenlane oli lähenemas. Seepärast ei jõudnud ka paljud novgorodlased temaga ühineda: nõnda kiirustas vürst [nende vastu] välja astuma.

Ta läks nende vastu pühapäeval 15. juulil, Kalchedonis²⁸ aset leidnud kirikukogu 630 püha isa ning Kiriki ja Ulita²⁹ mälestuspäeval, evides seejuures suurt usku pühadesse märtritesse Borissi ja Glebi.³⁰

Ja oli üks mees, Isurimaa³¹ vanem, Pelkoineni-nimeline.³² Talle oli tehtud ülesandeks merd valvata. Ta oli juba vastu võtnud püha ristimise ja elas oma paganateks jäänud hõimu keskel. Talle oli püha ristimisel pandud nimeks Filipp. Ja ta elas jumalale meelepärast elu, paastudes kolmapäeval ja reedel. Seepärast pidaski Jumal teda tol päeval vääriliseks nägema ebatavalist ilmutust. Jutustame sellest lühidalt.

Saanud teada sõjaväe kohta, läks ta vürst Aleksandrile vastu, et jutustada talle nende [= vaenlase] väeleeridest (joonis 2). Kui Pelkoinen seisis mere kaldal mõlemat teed valvates, ei maganud ta kogu öö. Ja kui päike hakkas tõusma, kuulis ta merelt õudset kära ja silmas üht merel sõitvat nassaadi,³³ laeva keskel aga seismas pühi märtreid Borissi ja Glebi purpurpunastes rõivastes ning hoidmas kätt teineteise õlal (joonis 3). Ent sõudjad istusid justkui pilvega rüütatult. Boriss lausus: “Vend Gleb, käsi sõuda ning aidakem oma

sugulast, vürst Aleksandrit.” Näinud ilmutust ja kuulnud märtri häält, seisis Pelkoinen rabatult seni, kuni nassaad oli silmist kadunud.

Peatselt pärast seda sõitis kohale Aleksander. Tema [= Pelkoinen] aga, heitnud rõõmsa pilgu vürst Aleksandrile, pajatas oma nägemusest ainuüksi temale. Sellepeale lausus vürst: “Ära räägi sellest kellelegi.”

Joonis 2. Pelkoinen Aleksander Nevski juurde sõitmas
(<https://sergeytsvetkov.livejournal.com/84946.html>).

Joonis 3. Pühakute Borissi ja Glebi ikoon XIV sajandist. Riikliku Vene Muuseumi kogust (http://www.ruicon.ru/arts-new/icons/1x1-dtl/rus_rossiya/boris_i_gleb_mch/).

Pärast seda otsustas [Aleksander] neile kallale tungida kell kuus päeval.³⁴ Ja toimus suur lahing latiinidega,³⁵ ja vürst löi neid maha arvutul hulgal ning kuningale endale vajutas oma terava odaga pitseri näole.³⁶

Sellessamas Aleksandri väesalgas paistsid silma kuus vaprat meest, kes sõdisid mehiselt koos temaga.

Üks oli Gavriilo Oleksitši-nimeline. Too tungis snekile³⁷ ning silmanud kuningapoega,³⁸ keda kanti kaenla alt, ratsutas silda pidi, mille kaudu maabuti, otse laevale. Ja kõik ta ees jooksid laevale, seejärel aga, pöördunud tagasi, heitsid ta maabumissillalt koos ratsuga Neevasse. Ent Jumala abiga tuli ta vigastamatult veest välja ja tungis neile uuesti kallale ning võitles sõjameestest ümbritsetud väepealiku endaga.

Teine oli novgorodlane, Sbõslav Jakunovitši-nimeline, kes tungis mitu korda nende sõjaväe kallale ja võitles ühe tapriga, tundmata oma südames hirmu. Ja paljud langesid ta käe läbi, ning pandi imeks ta jõudu ja vaprust.

Kolmas oli Jakov, Polotski mees,³⁹ ta oli vürsti juures jahikorraldaja. Ta tungis vaenlase kallale, mõök käes, ja võitles mehiselt ning vürst kiitis teda.

Neljas oli novgorodlane, Miša-nimeline. See jalamees tungis družiinaga laevade kallale ja uputas latiinidel kolm laeva.

Viies oli väikesest družiinast, Savva-nimeline. See tungis suure, kuldse tipuga telgi kallale ning raius telgisamba läbi.⁴⁰ Aleksandri sõjamehed rõõmustasid väga, nähes telgi langemist.

Joonis 4. Neeva lahing (<https://www.sedmitza.ru/text/524367.html>).

Kuues oli üks ta [= Aleksandri] teenreid, Ratmiri-nimeline. See võitles jalamehena ning teda ümbritses palju vaenlasi. Tema langes paljude haavade tõttu ning sai otsa.

Seda kõike kuulsin ma oma isandalt Aleksandrilt ja teistelt, kes osalesid samaaegselt selles lahingus.

Tollal sündis kummaline ime nagu muistsel ajal valitseja Hiskija⁴¹ päevil, kui Assüüria valitseja Sanherib⁴² tuli Jeruusalemma kallale, üritades vallutada püha linna, ning äkki ilmus Issanda ingel ja lõi maha 185 000 Assüüria sõdalast. Ja kui saabus hommik, leiti nende surnukehad. Nõnda oli see ka pärast Aleksandri võitu, kui ta oli kuninga võitnud: Ižora⁴³ jõe vastaskaldal, kuhu Aleksandri väesalgad ei suutnud tungida, leiti lugematu arv Issanda ingli poolt tapetuid (joonis 4). Ellujäänud heitsid rüütel oma hukkunute laibad laevadele ja uputasid merre. Ent vürst Aleksander naasis võiduga Looja nime kiites ja ülistades.

Järgmisel aastal pärast vürst Aleksandri võidukat naasmist saabusid noodsamad Lääneriigist taas ning ehitasid linnuse Aleksandri kodumaale.⁴⁴ Seepeale võttis vürst Aleksander peatselt ette sõjakäigu ja tegi nende linnuse maatasa, aga neid endid – ühed poos üles, teised võttis endaga kaasa, kuid ülejäänud, andnud armu, laskis vabaks, sest ta oli mõõtnatult armuline (joonis 5).

Joonis 5. Koporje kindluse purustamine (<http://www.castle.lv/rus/koporje.html>).

Kolmandal aastal pärast Aleksandri võitu, kui ta võitis kuninga, läks ta talvisel ajal suure sõjaväega sakslaste maale, et nad ei hoopleks rääkides: “Alistame endale sloveeni⁴⁵ rahva.”

Sest nad olid juba vallutanud Pihkva linna⁴⁶ ja pannud ametisse [oma] tiuunid.⁴⁷ Vürst Aleksander võttis nad kinni [ja] vabastas Pihkva linna vangistusest. Nende maa aga rüüstas paljaks ja põletas maha ning võttis lugematul arvul vange, kuid ülejäänud raius surnuks. Ent teised saksa linnad sõlmisid liidu ja otsustasid: „Lähme ja võidame Aleksandri ning võtame ta paljaste kätega kinni.”

Kui vaenlased olid lähenemas, said Aleksandri piilurid sellest teada. Vürst Aleksander aga rivistas väesalgad lahinguks valmis ja läks nendele vastu, ning Peipsi järv kattus arvukalt mõlema poole sõjameestega.⁴⁸ Kuid Aleksandri isa Jaroslav läkitas neile appi noorema venna Andrei⁴⁹ suure družiinaga. Vürst Aleksandril oli samuti suur hulk vapraid mehi nagu muistsel ajal kuningas Taavetil⁵⁰ oli [palju] tugevaid ja vankumatuid [sõjamehi]. Nõnda olid siis Aleksandri mehed täis sõjaindu, sest nende südamed olid nagu lõvidel, ning nad otsustasid: „Oh me auväärne vürst! Nüüd on saabunud meil aeg anda oma pea sinu eest.” Ent vürst Aleksander sirutas käed taeva poole ja lausus: „Mõista, Jumal, mu üle kohut, mõista kohut mu tüli üle kõrgi rahvaga ning aita mind, Jumal, nagu sa aitasid muistsel ajal Moosesel⁵¹ võitu saada Amalekist⁵² ning minu vaarisal Jaroslavlil⁵³ nurjatud Svjatopolkist.”⁵⁴

Sellal oli laupäev. Kui päike tõusis, asusid mõlemad [sõjaväed] võitlusse (joonis 6). Ja oli julm lahing ning kostis selline purunevate odade ragin ja mõõgavõitluse kõlin; [näis,] nagu oleks kinni külmunud järv nihkunud paigast, ning ei olnud näha jääd, sest see oli verega kaetud.

Seda kuulsin ma kohalolijalt, kes rääkis mulle, et oli näinud õhus Aleksandrile appi tulnud Jumala väge. Ja nõnda võitis ta neid Jumala abiga, ning vaenlased panid plehku, [kuid Aleksandri sõjamehed] raiusid neid taga ajades justkui õhus; ning neil polnud kuhugi pageda. Siinsamas tegi Jumal Aleksandri kõigi väesalkade ees kuulsaks nagu Joosua, Nuuni poja,⁵⁵ Jeeriko all.⁵⁶ Aga selle, kes ütles, et võtame Aleksandri paljaste kätega kinni, andis Jumal [Aleksandri] kätte.⁵⁷ Ning ei leidunud talle võitluses ühtki vastast. Ja vürst Aleksander naasis kuulsa võiduga. Ja tema sõjaväes oli väga palju vange, ja vee-ti palja jalu neid, kes nimetasid end Jumala rüütliteks.

Joonis 6. Jäälahing ([https:// http://www.varvar.ru/arhiv/gallery/manuscripts_russian/lit_svod/13-ice-battle.html](https://http://www.varvar.ru/arhiv/gallery/manuscripts_russian/lit_svod/13-ice-battle.html)).

Ja kui vürst lähenes Pihkva linnale, siis võtsid rüüdes iguumenid⁵⁸ ja papid, ristid käes, ja kogu rahvas teda linna[värvate] ees vastu, lausudes kiitust Jumalale ja osutades au isand vürst Aleksandrile, laudes laulu: “Issand, sa aitasid alandliku meelega Taavetil võita muulasi ning meie ustaval vürstil risti väega ja Aleksandri käega vabastada Pihkva linna võõramaalastest.”

[Aleksander lausus selle peale:] “Oo arutud pihkvalased! Kui te unustate selle enne Aleksandri lapselapsi, siis sarnanete neile juudalastele, keda Issand toitis kõrbes taevamannaga ja küpsetatud vuttidega, kuid kes unustasid kõik, sealhulgas oma Jumala, kes oli nad päästnud Egiptuse vangipõlvest.”

Ja ta nimi sai kuulsaks kõigis maades kuni Egiptuse mereni,⁵⁹ kuni Ararati⁶⁰ mägedeni ning mõlemal pool Varjaagi merd⁶¹ ning suure Roomani.

Selleks ajaks oli leedu rahvas rohkenenud ning hakkas rüüstama Aleksandri valdusi.⁶² Tema aga, asunud teele nende vastu, hakkas neid kolkima. Ükskord tuli tal asuda teele vaenlaste vastu ning ta võitis ühe retkega seitse väesalka, tappis paljud nende vürstidest, teised aga võttis vangi; tema teenrid aga sidusid irvitades leedulased oma ratsude saba külge. Ja nad hakkasid sellest ajast peale pelgama ta nime.

Samal ajal oli Idamaal üks võimas valitseja; talle oli Jumal alistanud palju rahvaid idast ja läänest (= idast lääneni).⁶³ Too valitseja, saanud kuulda, et Aleksander on niivõrd kuulus ja vapper, läkitas tema juurde saadikuid, käskides öelda: “Aleksander, kas sa tõesti ei tea, et Jumal on alistanud mulle palju rahvaid? Kas sa siis ainukesena ei taha alluda mu jõule? Ent kui sa tahad oma riiki säilitada, siis tule kiiresti minu juurde, et näha minu riigi kuulsust.”

Seepeale saabus vürst Aleksander oma isa surma järel hiigelsuure väega Vladimirisse. Ja tema saabumine oli hirmuäratav, ja uudis temast tormas päris Volga suudmeni. Ja hakkasid moabi⁶⁴ naised hirmutama oma lapsi, rääkides: “Vürst Aleksander tuleb!”

Ent vürst Aleksander kavatses sõita valitseja juurde Hordi ning piiskop Kirill⁶⁵ õnnistas teda. Ja näinud teda, imestas valitseja Batu ja lausus oma aukandjatele: “Mulle räägiti tõtt, et temasarnast vürsti pole olemas.” (joonis 7). Ja kostitanud teda väärikalt, laskis tal minna.⁶⁶

Pärast seda vihastus valitseja Batu ta [= Aleksandri] noorema venna Andrei⁶⁷ peale ning läkitas oma asevalitseja Nevrüi⁶⁸ Suzdalimaad⁶⁹ rüüstama. Pärast Nevrüi rüüsteretke taastas suurvürst Aleksander kirikud, tegi korda kindlused, kogus laialijooksnud inimesed oma kodudesse. Taoliste kohta ütleb prohvet Jesaja: “Hea vürst on riigis vaikne, lahke, alandlik, vagur ja sellega Jumala sarnane,”⁷⁰ ei otsi rikkust ega põlga jumalakartlikku elu, mõistab õiglast kohut vaeslaste ja lesknaiste üle, ihkab anda armu, mitte aga kulda, on heasüdamlik oma kodakondsete vastu ja külalislahke võõrastelt maadelt saabunute vastu.

Joonis 7. Batu-khaan (<http://russian7.ru/2014/12/7-faktov-o-zhizni-khana-batyja/>).

Sellistele jagab Jumal elu ajal oma armu, sest Jumal ei taha head käekäiku mitte inglitele, vaid inimestele, kellele ta nii heldelt jagab kõike, õpetab ja ilmutab maailmas oma armu.

Jumal täitis ta [= Aleksandri] maa rikkuse ja kuulsusega ning pikendas ta elupäevi. Ükskord saabusid tema juurde paavsti saadikud⁷¹ suurest Roomast ja lausused: “Meie paavst ütles nõnda: “Olen kuulnud, et sa oled auväärne ja kuulus vürst ning su maa on suur. Seepärast läkitasin sinu juurde kaheteistkümnest kardinalist kaks kõige targemat, Agaldadi ja Hemonti, et sa saaksid kuulda nende õpetust Jumala seadusest.””

Seepeale pidanud oma tarkadega nõu, kirjutas vürst Aleksander talle (= paavstile) nõnda: “Aadamast veeuputuse ni, veeuputusest keelte eraldamiseni, keelte segamisest Aabrahamini,⁷² Aabrahamist Iisraeli [rahva] Punasest merest läbimine kuni, Iisraeli poegade pääsemisest kuningas Taaveti surmani, Saalomoni valitsemisaja algusest keiser Augustuseni,⁷³ keiser Augustusest Kristuse sünnini, Kristuse sünnist tema ristilöömiseni ja Issanda ülestõusmiseni, ülestõusmisest aga taevasse minemiseni, taevasse minemisest Constantinuse⁷⁴ valitsemiseni, Constantinuse valitsemise algusest esimese kirikukoguni⁷⁵ ja esimesest kirikukogust seitsmendani⁷⁶ – seda kõike me teame hästi ning teilt õpetust vastu ei võta.” Seepeale pöördusid nad oma kodumaale tagasi.

Ta elupäevad rohkensid suures kuulsuses, sest vürst Aleksander oli preestrite ja munkade armastaja, ja armastas kerjuseid, ent metropoliiti ja piiskoppe ta austas ning võttis neid kuulda nagu Kristust ennast.

Oli siis suur sund võõramaalaste poolt: nad jälitasid kristlasi, käskides neid tulla sõdima koos endaga. Seepeale läks suurvürst Aleksander valitseja juurde, et päästa inimesi selle nuhtluse eest.⁷⁷

Ent oma poja Dmitri⁷⁸ läkitas ta Läänemaadesse ning saatis kõik oma väesalgad koos temaga, samuti oma lähikondsed, lausudes neile: “Teenige elu eest mu poega nagu mind ennast!”

Läks vürst Dmitri suure sõjaväega ja vallutas sakslaste maa ja alistas Tartu linna⁷⁹ ning naasis Novgorodi rohkete vangide ja suure saagiga.

Ent tema isa, suurvürst Aleksander, peatus võõramaalaste⁸⁰ juurest naastes Nižni-Novgorodis,⁸¹ ja oli siin veidi aega terve, kuid saabunud Gorodetsi,⁸² jäi haigeks.

Oh häda sulle, vaeseke! Kuidas sa suudad kirjeldada oma isanda lõppu! Kas ei lange sinu peast välja silmaterad koos pisaratega! Kas ei lõhke sinu süda itkemisest! Inimene võib isa maha jätta, kuid oma head isandat on võimatu maha jätta; kui saaks, siis heidaks ta kirstu koos temaga!

Ent suurvürst Aleksander jättis innukalt Jumala poole pöördudes maha maapealse elu ja hakkas mungaks, sest tal oli ülim soov võtta ingli kuju.⁸³ Ja Jumal andis talle osaks võtta vastu kõrgeima seisuse – skeema.⁸⁴ Ja nõnda heitis ta Jumala rahus hinge novembrikuu 14. päeval, püha apostel Filippuse⁸⁵ mälestuspäeval.

Metropoliit Kirill ütles seepeale: “Mu lapsed, saage aru, et Suzdalimaa päike on nüüd loojunud! Suzdalimaal ei leidu enam ainustki temaväärilist vürsti!” Preestrid ja diakonid, mungad, kerjused ja rikkad – kõik inimesed lausused: “Me saame otsa!”

Tema püha keha kanti Vladimiri linna poole. Metropoliit koos vaimuliku seisusega, üheskoos vürstide ja bojaaridega, ning kogu rahvas, suured ja väikesed, võtsid ta keha Bogoljubovos⁸⁶ vastu küünalde ja viirukipannidega. Inimesed tõuklesid, püüdes puudutada ta auväärt surivoodit püha kehaga. Oli selline halamine ja nutt ning oigamine, millist pole kunagi olnud – nõnda, et maa korraks võpatas.

Seejärel pandi ta keha Püha Jumalaema Sündimise kirikusse,⁸⁷ suurde arhimandriitiasse⁸⁸ novembrikuu 23. päeval püha isa Amfilochiuse⁸⁹ mälestuspäeval.

Juhtus siis kummaline, mälestusväärne ime. Kui ta püha keha oli pandud puusärki, tahtsid ökonoom⁹⁰ Sevastjan ja metropoliit Kirill ta käe lahti suruda, et pattude andeks andmise ürik pihku asetada.⁹¹ Ent tema ise, nagu oleks elus, sirutas käe vastu ja võttis üriku metropoliidi käest vastu. Ja neid haaras õud ning nad suutsid vaevu sarga juurest eemale tõmbuda.

Sellest said kõik isand metropoliidi ja ta ökonoomi Sevastjani kaudu kuulda.

Kes ei paneks imeks, kui ta keha oli hingetu ning toodud kaugest linnast talvisel ajal! Ja nõnda tegi Jumal oma pühamehe kuulsaks. Selle eest au meie Jumalale, kes on teinud oma pühakud igaveseks ajaks kuulsaks. Aamen.

Kommentaariid

- ¹ Tõlkimisel oli aluseks: Повести о житии и о храбрости благоверного и великого князя Олександра. Повесть о жизни и о храбрости благоверного и великого князя Александра. Житие Александра Невского первая редакция. 1280-е годы. Реконструкция текста [и комментарии Ю. К. Бегунова]. Бегунов, Ю. К., Кирпичников, А. Н. (toim). *Князь Александр Невский и его эпоха. Исследования и материалы*. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 1995, lk 190–203. Kommenteerimisel kasutas tõlkija peale nimetatud kirjandusallika arvukalt teisigi.
- ² Jaroslav Vsevolodovitš (1190 v 1191–1246) – Ukraina territooriumil paiknenud Perejaslavi vürstiriigi vürst, alates 1238. aastast Vladimiri suurvürst, Aleksander Nevski isa. Piiras 1223. aastal Tallinna, võitis 1234. aastal Emajõe lahingus Tartu piiskopkonna väe.
- ³ Vsevolod III Suurpesa (1154–1212) – Vladimiri suurvürst, Juri Dolgoruki poeg, Aleksander Nevski vanaisa.
- ⁴ Mõistukõnede pidaja – Vana Testamendi üks autoreid, võib-olla Saalomon, vt märkus 12.
- ⁵ Vrd Trk 1:4.
- ⁶ Feodossia (surnud 1244) – Rjazani vürsti Igori tütar, Aleksander Nevski ema. Maetud kõrgeimas nunnaseisuses Jevfrosinia nime all Novgorodi Jurjevi kloostriisse.
- ⁷ Jesaja – Juudamaa prohvet, kes elas 8. saj eKr, Vana Testamendi üks autoreid.
- ⁸ Juri Begunovi järgi Js 13:3; teisel arvamusel Isoaho 2006: 30.
- ⁹ Hääl kui pasun – Vana Testamendi järgi varisesid iisraellaste sõjapasunate puhumisel kokku Jeeriko (vt märkus 56) müürid; vrd väljend *jeeriku pasunad*.
- ¹⁰ Joosep – Vana Testamendi järgi Jaakobi ja Raaheli poeg, kelle vennad müüsid Egiptusse orjaks. Hiljem olevat ta saanud Egiptuse asevalitsejaks. Joosepit peeti kauniks meheks.
- ¹¹ Simson – Vana Testamendi järgi Iisraeli rahva vägimees ja kohtunik.
- ¹² Saalomon (u 965–928 eKr) – Iisraeli ja Juudamaa kuningas, Taaveti (vt märkus 50) poeg, keda peeti väga targaks. Vana Testamendi üks autoreid.
- ¹³ Titus Flavius Vespasianus (39–81) – Rooma väejuht ja hiljem keiser, vallutas 70. aastal Juudi sõja käigus Jeruusalemma.
- ¹⁴ Joatapata – Palestiina kindlus, mida Titus piiras Juudi sõja ajal (66–73).
- ¹⁵ Družiina – Vene vürstide alaline sõjavägi. Siin: sõjavägi.
- ¹⁶ Läänერიი – käesolevas eluloos: liivlaste ja eestlaste aladel rajatud riiklikud moodustised (Tartu piiskopkond jt).
- ¹⁷ Jumala sulased – võinuks tõlkida ka “Jumala teenrid” nagu originaalis (*служы Божия*) ja ladinakeelses tekstis (*servi Dei*), kuid eestikeelses Piiblis kasutatakse “Jumala sulased” (1Pt 2: 16).
- ¹⁸ Seeba kuninganna – Lõuna-Araabia poolsaarel asunud Seeba riigi valitsejanna (11.–10. saj eKr), kes sõitis kuningas Saalomoni juurde, et veenduda tema tarkuses (vt märkus 12).

- ¹⁹ Andreas – Andreas de Velven (ka von Felben ja von Stirland; surnud pärast 1282), Liivi ordu maameister aastatel 1240–1241 ja 1248–1253 ning alates 1241 Liivimaa ordu asemeister. Tema osavõtul sõlmiti A. Nevskiga rahulepingud 1240. ja 1253. aastal.
- ²⁰ Rooma usu kuningas Kesköömaalt – Rootsi kuningas Erik Eriksson Lespe (valitses 1222–1229 ja 1234–1250). Tegelikult ei juhtinud 1240. aasta sõjakäigu ajal vägesid mitte tema, vaid oletatavasti ta väimehest jarl (asehaldur) Birger (u 1210–1266) või jarl Ulf fasi (srn 1247 või 1248) (vt Selart 2015: 152, 153).
- ²¹ Neeva – Laadoga järvest algav ja Soome lahte suubuv jõgi (pikkus 74 km), mille kaldal asub 1703 rajatud Peterburi.
- ²² Novgorodi Püha Sofia Jumaliku Tarkuse peakirik (ehitatud aastatel 1045–1050).
- ²³ Vrd 5Ms 32: 8; 2 Kn 19: 7–9, 15.
- ²⁴ Ps 35: 1–2 (õigeusu Piibli järgi Ps 34: 1–2: Biblija 1992).
- ²⁵ Spiridon – Novgorodi peapiiskop aastatel 1229–1249.
- ²⁶ Psalmilooja = Taavet, vt märkus 50.
- ²⁷ Vrd Ps 20: 8–9 (õigeusu Piibli järgi Ps 19: 8–9: Biblija 1992).
- ²⁸ Kalchedon – Kreeka linn (tänapäeval Istanbuli linnaosa Kadiköy) Bosporuse väina ääres, kus 451. aastal toimus neljas oikumeeniline kirikukogu.
- ²⁹ Kirik ja Ulita – õigeuskiriku märterpühakud, poeg ja ema (III–IV saj algus).
- ³⁰ Boriss ja Gleb – Kiievi suurvürsti Vladimir I (srn 1015) pojad, kelle nende vend Svjatopolk (vt märkus 54) tappis võimuvõitluses Kiievi vürstiriigi pärast vastavalt 24. juulil ja 5. septembril 1015. Boriss ja Gleb kanoniseeriti 1072. aastal ning neist said Venemaa esimesed pühakud ja sõjalised patroonid.
- ³¹ Isurimaa – maa-ala Neeva kallastel ja võib-olla ka Laadoga järvest edelas. Seal elas läänemeresoome rahvas isurid (nimetatud Ižora järgi; vt märkus 43). Tollal oli Isurimaa Novgorodi valduses ja vähemalt võimuladvik oli vastu võtnud kreeka õigeusu.
- ³² Pelko(inen), ristitult Filipp – üks Isurimaa vanemaid.
- ³³ Nassaad (vanavene *насадъ*) – liik vanavene sõjalaevu, mille ehitusse puutuvad üksikasjad pole selged.
- ³⁴ Kell kuus päeval – praeguse ajaarvamise järgi kell 11 päeval, sest Vana-Venes alati tundide loetlemist päikesetõusust. Neeva lahing toimus 15. juulil 1240 Neeva ääres Ižora suubumiskoha lähedal.
- ³⁵ Latiinid – siin: katoliiklusele pööratud rahvad (rootslased, norralased, soomlased). Mõnes eluloovariandis on neid nimetatud roomlasteks.
- ³⁶ Asetas pitseri ta näole, s.t vürst Aleksander haavas odaga jarli põske. Rootsi kuningas ei osalenud lahingus (vt ka märkus 20). Juri Begunovi (1995: 203) andmeil on vihjatud roomlaste kombele asetada pitser omandimärgina orja näole ning sellega näidati, et tabatu on tehtud vürsti orjaks.
- ³⁷ Snekk (vanavene *шнекъ, шнека, шняка* < vanapõhja *snekkja*) – liik viikingite pikki sõjalaevu 9.–13. sajandil. Tüüpilisel 17 m pikkusel ja 2,5 m laiusel alusel oli 1–2 purjemasti ja kuni 40 sõudjat.
- ³⁸ Lähemad andmed nn kuningapoja kohta puuduvad.

- ³⁹ Polotsk – jutt on kas Polotski vürstiriigist või selle pealinnast. Viimatimainitu asub tänapäeva Valgevenes Vitsebski oblastis Polota jõe suudmes.
- ⁴⁰ Telgi langetamine sümboliseerib suure valitseja lüüasaamist (Isoaho 2006: 39).
- ⁴¹ Hiskija – Juuda riigi valitseja (721–693 eKr).
- ⁴² Sanherib – Assüüria valitseja (704–681 eKr), kes piiras 701. aastal eKr Jeruusalemma. Jutt on imelisest abist Hiskijale (vt märkus 41) lahingu ajal.
- ⁴³ Ižora – Neeva vasakpoolne lisajõgi.
- ⁴⁴ Jutt on Koporje puitkindlusest, mille ristirüütliid rajasid 1240. aastal vadjalaste aladele praeguse Leningradi oblasti lääneosas. Esimesed andmed rajamise kohta, kuid siiski ebakindlad, pärinevad aastast 1237. A. Nevski hävitas ristirüütliite puitkindluse Koporjes 1241. aastal.
- ⁴⁵ Sloveenid – siinkohal: Ilmeni järve ümbruses elanud idaslaavi hõimuliit, kes moodustasid Novgorodi vürstiriigi tuumiku.
- ⁴⁶ Pihkva linnuse (samuti Irboska) vallutas Liivimaa Ordu 1240. aastal eeskätt Pihkva bojaaride reetlikkuse tõttu. Kindlus võideti tagasi kas 1241. või 1242. aastal Aleksandri vägede poolt.
- ⁴⁷ Tiuun – asevalitseja.
- ⁴⁸ Jäälahing toimus Peipsi jääl 5. aprillil 1242.
- ⁴⁹ Andrei (srn 1264) – Aleksander Nevski noorem vend, oli mongolite toetusel 1246–1252 Vladimir-Suzdali suurvürst.
- ⁵⁰ Taavet – Iisraeli kuningas (u 1004–965 eKr), kes rajas tugeva riigi.
- ⁵¹ Mooses – Vana Testamendi järgi iisraellaste prohvet.
- ⁵² Amalek – Egiptuse ja Palestiina vahel elanud amaleki hõimu esiisa, kelle sõjaväe üle sai iisraellane Mooses (vt märkus 51) palvetamisega võidu.
- ⁵³ Jaroslav Tark (1019–1054) – Kiievi suurvürst, Tartu linnuse vallutaja 1030. aastal. Ta maksis kätte Svjatopolkile Borissi ja Glebi (vt märkus 30) mõrvamise eest, purustades 1019. aastal ta sõjaväe Alta jõel Perejaslavi lähedal tänapäeva Ukrainas, Borissi tapmise kohal.
- ⁵⁴ Svjatopolk – Kiievi suurvürsti Vladimir I (srn 1015), tegelikult aga tema vanema venna Vladimir Jaropolki ja kreeklannast abikaasa poeg, kes võimuvõitluses Kiievi vürstiriigi pärast tappis oma vennad Svjatoslavi, Borissi ja Glebi (vt märkus 30).
- ⁵⁵ Nuuni poeg Joosua – Vana Testamendi järgi Iisraeli prohvet ja väejuht, kes hüüete ja pasunahelidega purustas Jeeriko linnamüüri (Jo 1:1, 6: 20; vt ka märkus 56).
- ⁵⁶ Jeeriko (täpsemini *Jericho*) – kaananlaste asula, mille vallutasid iisraellased. Tekkis Palestiinas Jordani jõe orus VIII at eKr ja purustati II at lõpul eKr.
- ⁵⁷ Väga oletamisi võis see olla Vönnu komtuur Rudolf von Kassel (Anderson 2013: 100, 102).
- ⁵⁸ Iguumen – kloostriülem.
- ⁵⁹ Egiptuse meri – Vahemere osa, mis uhub Egiptuse rannikut. Mõnes pühakuloo teisisend sisend tehakse juttu ka Honuži (s.o Kaspia) merest või Pontiuse (Mustast) merest.

- ⁶⁰ Ararat – kahe koonusega kustunud vulkaan (kõrgus kuni 5165 km) Armeenia mägismaal Türgis. Seda peetakse pühaks mäeks, sest pärast 150 päeva kestnud veeuputust alanenud Jumala tahtel vesi sedavõrd, et Ararati tipp ilmunud nähtavale ja Noa laev jäänud sinna pidama.
- ⁶¹ Varjaagi meri – Läänemeri. Varjaagideks nimetati vanavene riigis viikingeid.
- ⁶² Leedu suurvürstiriigi väed tungisid Venemaa piiridesse 1245. aastal.
- ⁶³ Tugev tsaar Idamaal – Batu-khaan (1208–1255), Kuldhordi asutaja ja valitseja (1242–1255), Tšingis-khaani pojapoeg.
- ⁶⁴ Moabid – juudalastele vaenulikud hõimud Jordanist ja Surnud merest idapool. Siin rändrahva võrdkujuna: mongolid ja turgi rahvad.
- ⁶⁵ Kirill – Kiievi ja Vladimiri metropoliit (1243–1280).
- ⁶⁶ A. Nevski käis esimest korda Kuldhordi pealinnas Sarais ja Mongoolia pealinnas Karakorumis kas 1246. või 1249.–1250. aastal. Ta sai jarlöki (kinnitusüriku) Kiievi ja kogu Venemaa, v.a Vladimir-Suzdali suurvürstiriigi, valitsemiseks (vt märkus 69). Teist korda käis A. Nevski Sarais 1252. aastal, mil ta esitas võimuvõitluse käigus tõenäoliselt kaebuse Andrei peale ja naasis jarlökiga Vladimiri suurvürstiks saamise kohta.
- ⁶⁷ Karistusretke põhjuseks oli Andrei (vt märkus 49) läänemeelsus, mis seisnes liidu sõlmimises sakslaste, rootslaste ja poolakatega ühiseks võitluseks tatarlaste ja mongolite vastu.
- ⁶⁸ Nevrüi sõjakäik Vladimiri-Suzdalimaale toimus 1252. aastal, mil Kuldhordi khaaniks oli Batu-khaani (vt märkus 63) poeg Sartak (mürgitati 1256).
- ⁶⁹ Suzdalimaa (täpsemini Vladimir-Suzdali suurvürstiriik) – suurim ja prestiižikam riik Kirde-Venemaal 12. sajandi keskpaigast 1328. aastani. Pealinnaks oli Vladimir Kljazma jõe ääres. Riik vallutati tatari-mongoli vägede poolt.
- ⁷⁰ Prohvet Jesaja raamatus pole sellist fraasi.
- ⁷¹ Paavsti saadikud – tõenäoliselt peetakse silmas Rooma paavsti Innocentius IV (1243–1254), kes saatis 1240. aastate lõpul või 1250. aastate alguses A. Nevski juurde kaks legaati, nimelt Agaldi (ka Gald ja Gaad) ja Gemonti või Hemonti ettepanekuga astuda katoliku usku, kusjuures vastutasuks oleks olnud abi osutamine tatari-mongoli vallutajate vastu. Paraku ei saa saadikute nimesid identifitseerida (Selart 2015: 224).
- ⁷² Aabraham – Vana Testamendi järgi iisraellaste esiisa (2. aastatuhandel eKr), kes olevat kolinud Mesopotaamia linnriigist Urist Kaananisse.
- ⁷³ Augustus (63 eKr – 14 pKr) – esimene Rooma keiser Gaius Julius Caesar Octavianus Augustus, kes valitses 27 eKr – 14 pKr.
- ⁷⁴ Constantinus Suur (u 285–337) – Ida- ja Lääne-Rooma impeeriumi valitseja (306–337), kes võttis kristluse riigiusundiks.
- ⁷⁵ Esimene kirikukogu toimus Nikaias 325. aastal.
- ⁷⁶ Seitsmes kirikukogu toimus Nikaias 787. aastal.
- ⁷⁷ Jutt on islamiusulisest Kuldhordist. Aleksander Nevski taotles Sarais 1262. aastal, et venelased lastaks vabaks Kuldhordi sõjaväeteenistusest.

- ⁷⁸ Dmitri (1253–1294) – Aleksander Nevski teine poeg, kes oli mainitud lahingu ajal vaid 9aastane ning sõjaväge juhtisid tegelikult teised. Juri Begunovi (1995: 203) teatel on andmeid võltsitud eesmärgiga näidata, et poeg oli oma isa väärikas järglane tema võimuvõitluse ajajärgul oma venna Andreiga (vt märkus 49).
- ⁷⁹ Kirjeldatud sõjakäik Tartu kallale toimus 1262. aastal.
- ⁸⁰ Teistes variantides: Kuldhordist. Aleksander käis Sarais veel 1257., 1258. ja 1262.–1263. aastal.
- ⁸¹ Nižni-Novgorod – linn Volga ääres lisajõe Okaa suudmes. Rajatud 1221 Vladimir-Suzdali vürsti poolt.
- ⁸² Gorodets – linn Volga ääres, Nižni Novgorodist 53 km kaugusel loode poole. Rajatud 12. sajandi teisel poolel.
- ⁸³ Võtta ingli kuju – lasta end mungaks pühitseda.
- ⁸⁴ Skeema – kõrgeim mungaseisus eriti rangete askeetliku ülalpidamise reeglitega.
- ⁸⁵ Filippus – üks Jeesuse 12 jüngrist, kes jutlustasid I sajandil pKr.
- ⁸⁶ Bogoljubovo – Vladimiri-Suzdali suurvürsti Andrei Bogoljubski (u 1111–1174) residents Nerli suubumise kohas Kljazma jõkke 10 km kaugusel Vladimirst kirde poole.
- ⁸⁷ Vladimiri Püha Jumalaema Sünni kirik – kirik, mis paiknes Vladimiri Jumalaema Sünni kloostris (asutatud kas 1191 või 1192). Seda peeti 1561. aastani Venemaa kõige tähtsamaks kloostriks, suurarhimandriidi asukohaks (vt märkus 88).
- ⁸⁸ Arhimandriitia – suurarhimandriidi ehk kloostrite eestseisja asukoht.
- ⁸⁹ Amphilochius (340–395) – piiskop, kes tegutses aastast 375 Väike-Aasias Ikonionis (tänapäeva Konya).
- ⁹⁰ Ökonoom – kloostris majandustülem.
- ⁹¹ Matusetalituse ajal loetakse palve pattude andeksandmisest. Pärast lugemist asetatakse palvetekst (vanavene *грамота душевная*) surnu paremasse kätte.

Summary

Alexander Nevsky's hagiology

Enn Ernits

Associate Professor Emeritus
Institute of Veterinary Medicine and Animal Sciences
Estonian University of Life Sciences
Enn.Ernits@emu.ee

Keywords: hagiology, history, history of religions, Izhorians, Middle Ages, Orthodoxy, Russia, Votes

The article gives an insight into the hagiology (Old Russian *житие*) of Alexander Nevsky (ca. 1220–1263), Grand Prince of Novgorod and Vladimir. It was probably put down in the 1280s, at the Nativity Monastery in Vladimir, where his body was initially buried and where, in the late 14th century, he was canonised. The hagiology was written by an unknown author. About twenty versions of the hagiology, dating back to the 14th–19th centuries, have been preserved, and all in all, about 500 manuscript texts.

The unknown author did not describe Alexander Nevsky's entire life but focused on certain details essential for the hagiology, such as the Battle of the Neva, driving out the German invaders from Pskov, the Battle on the Ice, a campaign in the Lithuanian territories, and diplomatic relations with the Golden Horde and Vatican. The ruler is depicted as an ideal hero – a brave commander, a wise politician, and a skilful diplomat. The author has not attempted to show Nevsky as a real person but has rather constructed him as a good Christian, a saint, and a pious man, who believes in Christ and therefore defeats all the enemies of Russia. The hagiology of Alexander Nevsky is a pathetic work written in the superlative, which, based on the then canons, glorifies the hero, yet includes many inconsistencies and exaggerations. It is especially important to emphasise that the story strongly overestimates the Battle of the Neva (1240) and the Battle on the Ice (1242), which were actually of local importance only. In the description of the Battle of the Neva an interesting detail is an Izhorian called Pelkoinen (in the hagiology *Пелгусий*) or Pelkoi (*Пелгуй*). These names are the first recordings of words in Izhorian.

It can be concluded that Alexander Nevsky's hagiology was a significant religious work in Russian political and church history, which aimed, through overestimating the hero's deeds, to create and canonise the figure of an ideal ruler, which in turn helped to strengthen Russian statehood and Russians' national identity.